

Dones vencedores del temps

Després de presentar una aproximació a les dones anònimes de cada segle, elaborada per especialistes en aquest aspecte de la història, us proposem recordar algunes de les dones que van aconseguir vèncer el temps per romandre presents en la nostra memòria.

ERMESSENDA DE CARCASSONA, COMTESSA DE BARCELONA (segle XI)

Filla de Roger de Carcassona i d'Adelaida, es va casar vers el 993 amb el comte de Barcelona Ramon Borrell. Va exercir l'autoritat dels comtats de Barcelona, Girona, i Osona durant cinquanta-cinc anys, al costat del seu marit, tota sola, al costat del fill i del nét, dels qui fou tutora, i fins i tot a pesar del fill i del nét. Va participar en les lluites a la frontera i en la signatura de pau amb els musulmans; va impulsar la repoblació del país, va presidir judicis, va defensar la llei vigent contra l'escomesa dels feudals. La major part de la nostra historiografia veu en ella una dona autoritària i ambiciosa; potser podríem veure en la seva actuació una obstinació en la legalitat, va vetllar pels seus interessos, pels del seu país i pels de l'església, al costat de l'abat Oliba. Això fou possible gràcies a la seva potent personalitat, però també perquè en el seu temps encara una dona podia deixar sentir la seva veu, com es pot comprovar en la gran presència femenina en la documentació catalana dels segles X i XI.

ISABEL DE VILLENA (segle XV)

Elionor Manuel de Villena era filla il·legítima d'Enric de Villena. Desconeixem el lloc de naixement i el nom de la seva mare. Va quedar òrfena des de molt petita i fou criada i educada a València, a la cort de la seva tia, la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim. Va professar, amb el nom d'Isabel, al convent de clarisses de la Trinitat, fundat a iniciativa de la reina, i en fou elegida abadessa l'any 1463. Va escriure una *Vita Christi* destinada a les seves monges, en la qual dona

un protagonisme molt rellevant a la Mare de Déu, als afers quotidians i a les altres dones que visqueren a l'entorn de Jesús. És una obra d'una gran bellesa literària i d'una gran tendresa que valora les dones i en reivindica la presència positiva; es podria situar dins el debat literari anomenat "querella de les dones". En aquest aspecte defensa la dignitat de la dona contra la misogínia d'alguns autors del seu temps, dels quals Jaume Roig n'és el principal representant en la nostra llengua.

JULIANA MORELL (segle XVI)

Humanista. Filla única de Joan Antoni Morell, un ric home de finances de Barcelona, segons ens explica la biografia d'Antoni Pladevall. Una carta del seu pare, escrita des de Lió el 6 de setembre del 1603 i localitzada per Núria Sales al fons Baluze de París, ens diu que als quatre anys ja aprenia de lletra. La seva desperta intel·ligència féu que el pare no li escatimés mestres. En plena infantesa dividia el dia entre l'estudi del llatí (ho feia des de les sis del matí amb tres mestres) i les classes al monestir de Montsió de Barcelona. El seu pare havia deixat diners al virrei duc de Fèria, diners que aquest no tornava i encara en demanava més. Això va provocar a Morell pare revessos econòmics i la malvolença virregnal, cosa que l'obligà a expatriar-se amb la seva família. Juliana Morell segueix el periple familiar, que esdevé també un periple educatiu. Primer a Carcassona; després a Colònia, on resideix en un monestir. A dotze anys ja sabia el llatí, el grec i l'hebreu. Segons Joan Antoni Morell, l'hebreu l'havia après perquè el pare s'havia ocupat de pagar un rabí venecià. Estigué també a Lió,

on estudià física, metafísica i dret civil i canònic. El pare també la portà a París, on estudià filosofia. Segons, sembla, a més de les llengües esmentades parlava espanyol i francès, cal suposar que a més de català. El 1608 sostingué una palestra en públic sobre dialèctica i ètica, i a Avinyó dissertà davant de diversos doctors i obtingué el doctorat en ciències i lletres. El 1609 ingressà en un convent de dominiques d'Avinyó, d'on fou priora i autora d'un reglament. No

te de l'honor. El treball que els hi estava permès de fer, el seu accés a la paraula, la vida pública i l'escriptura es veieren sempre relacionats amb l'honor. Se'ls negava, en principi, l'accés a la paraula i a l'escriptura. Tanmateix, aquestes barreres foren traspassades amb freqüència, perquè les dones s'infiltraren en els àmbits culturals més importants de l'època.

Durant el segle XVII van sorgir dones instruïdes a les quals se'ls va anomenar

Durant la segona meitat del segle XVIII, en iniciar-se i desenvolupar-se el moviment il·lustrat, es va posar més èmfasi en l'individualisme i la crítica social. L'elaboració d'un pensament que va posar en qüestió l'organització política existent va permetre, alhora, obrir la possibilitat de forjar un pensament crític entorn de la condició de les dones a la societat.

La barcelonina coneguda com a Madama Abelló o Madama Martínez Abelló va viure l'esplendor cultural de la il·lustració, com a *salonière* i com a poeta, perquè va veure alguns dels seus poemes publicats en diaris de l'època.

ISABEL VILÀ (segle XIX)

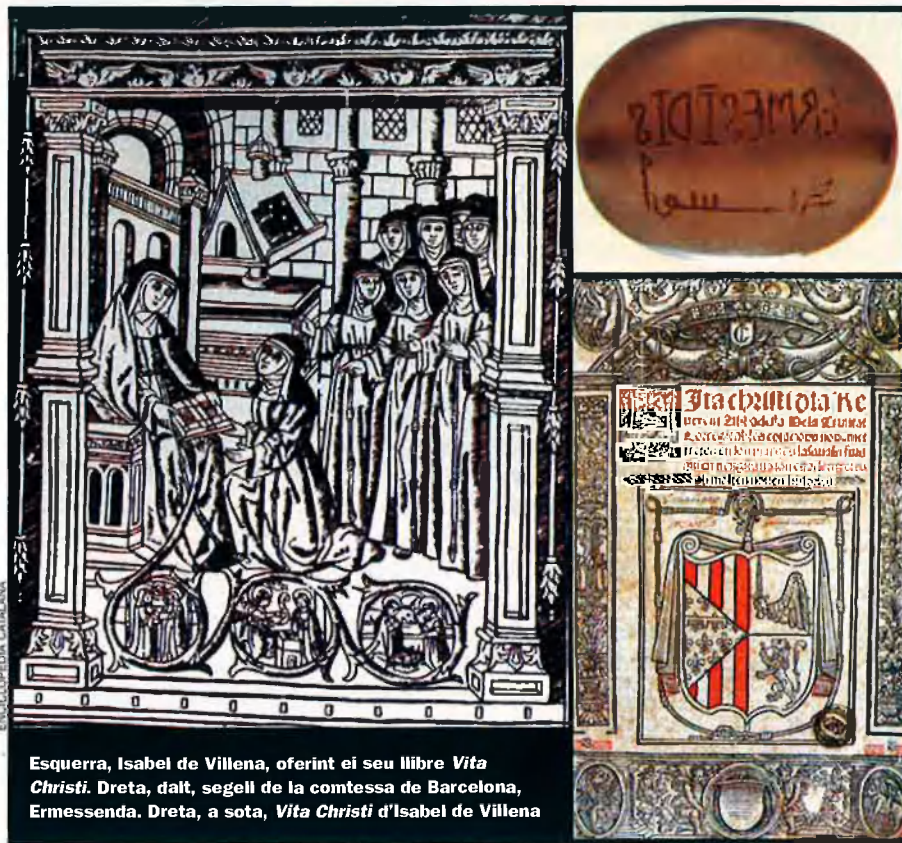
Va ser la primera sindicalista catalana. Isabel Vilà va reivindicar, entre d'altres qüestions, la jornada de cinc hores per als menors de tretze anys, per la qual cosa va ser coneguda com a "Isabel cinc hores".

Si continuem analitzant la seva lluita sindical, Vilà va ser secretària del consell local de Llagostera de la Federació Regional Espanyola de la Primera Internacional (AIT). També va treballar en la secció de paletes i la de tapers de la mateixa AIT. El 6 d'octubre del 1869 va participar en el Foc de la Bisbal i va realitzar una marxa amb altres persones des de Llagostera a la Bisbal, travessant per les Gavarres, per tal de participar en la revolta que tingué lloc per defensar la república democràtica federal. La revolta va enfrontar les tropes del governador militar de Girona amb una força republicana de 2.000 persones.

A més de ser la primera sindicalista catalana, Isabel Vilà va treballar dintre de l'ensenyament tot prestant suport a la Institució Libre de Enseñanza com a directora d'una escola de nenes a Sabadell.

CARME KARR (segle XX)

Esriptora, periodista i neboda de l'escriptor francès Alphonse Karr. Destaca en l'àmbit del feminisme emergent i català de començaments del segle XX. Va voler conciliar el paper tradicional de les dones catalanes amb la seva formació intel·lectual i artística. Dirigí La Llar, primera residència per a professores i estudiants adreçada a la millora

Esquerra, Isabel de Villena, oferint el seu llibre *Vita Christi*. Dreta, dalt, segell de la comtessa de Barcelona, Ermessenda. Dreta, a sota, *Vita Christi* d'Isabel de Villena

sembla que aquest destí fos ben bé la voluntat del pare, que hauria preferit que la seva filla estudiés a la Universitat de Montpeller. A la seva època ja fou molt reconeguda. Escribia al papa i al rei de Polònia, i Lope de Vega li va dedicar una poesia elogiosa. És autora d'una versió comentada del llatí al francès de la vida de sant Vicent Ferrer, d'una oració adreçada al papa i d'uns exercicis espirituals sobre l'eternitat.

MADAMA ABELLÓ (segle XVIII)

La vida de les dones durant els segles XVI al XVIII girava entorn del concep-

“batxilleres”. Van ser dones atretes pel món de la cultura, interessades en la seva autoformació i que van aprendre a parlar amb loquacitat. Algunes d'aquestes dames, d'àmplia cultura, van formar part de cercles literaris i acadèmics, precursors dels salons il·lustrats del segle XVIII. Aquests foren importants a nivell cultural, polític i feminista. Com a organitzadores i participants, les *salonières* van impulsar l'escriptura de dones, en gèneres com el teatre, la novel·la i particularment la poesia, donat que a les tertúlies es llegien freqüentment composicions poètiques.

Hipòlita i Beatriu, una lluita per l'herència

Hipòlita Roís de Liori (València 1479-Madrid 1546), comtessa de Palamós, venia d'un llinatge noble procedent d'Aragó: els Roís de Liori, establerts al regne de València arran de la conquesta. Es casà el 3 d'abril de 1501 amb Lluís de Requesens i Joan de Soler (1435-1509), governador general de Catalunya i comte de Palamós, senyor d'una llista interminable de possessions, d'honors i de privilegis, que havia aconseguit gràcies al favor reial. Quan mor Lluís, deixa com a hereva la seva filla Estefania i, com a usufructuària, Hipòlita. D'aquesta manera, esdevé una de les vídues més riques i poderoses del país, disposada a gaudir del poder social que el nou estat li dona. Ens trobem davant d'una dona de negocis, activa, de caràcter fort i dominant, que sap nedar i guardar la roba, que sap com tractar els qui li són fidels i ajudar-los quan cal, però també bandejar els qui li fan nosa per aconseguir els seus objectius. Malgeniüda quan les coses no funcionen com ella vol, ho controla tot, i rarament se li escapa res, sap quedar bé amb tothom, independentment que els enganyi o actuï sincerament. Sempre preocupada i atrafegada pels negocis, no vol ser manada i fa sempre allò que li sembla bé, sense escoltar consells.

Hipòlita és una dona i com a tal té un bagatge cultural après al llarg del temps –i traspassat de mares a filles– sobre diferents aspectes de la vida i la domesticitat, com la cura dels malalts, la procreació, la cura del cos, els teixits, l'educació, l'alimentació, etc. Només té un punt feble, que és la seva família, sobretot els seus néts, a qui contínuament envia llatinades i la salut dels quals és capaç de fer-li perdre la pròpia.

Tot això ho sabem gràcies al seu epistolari, editat i estudiat per l'autora en la seva tesi doctoral, encara inèdita. Aquest epistolari consta de 873 cartes, de les quals 89 són escrites per Hipòlita als seus administradors, parents i amics. A més d'això, també es conserven –a l'Arxiu del Palau del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès–, les cartes i documents d'altres membres de la família que ens permeten endinsar-nos en els tripijocs que belluguen les seves vides i retrobar el fil de la memòria. Un dels assumptes que porta més maldecaps a la comtessa i que omple més pàgines de la seva correspondència és el famós plet de Ribarroja, famós perquè va arribar fins a la cúria romana i la cort de l'emperador Carles V, i va arruïnar el patrimoni familiar, a més d'obligar Hipòlita a establir-se a València durant quatre anys, abandonant d'aquesta manera la resta de possessions a mans dels administradors.

La baronia de Ribarroja, al Camp de Túria, pertanyia en aquella època a Joana Mateua de Requesens, germanastra d'Hipòlita, i al seu segon marit, Lluís Margarit. D'aquest matrimoni va néixer una filla, Beatriu Margarit de Requesens.

Beatriu i la seva mare, Joana Mateua, es refugien al monestir de Santa Caterina de Siena, de València –poc abans de morir la mare, l'estiu de 1520– per desavinences que té aquesta amb el seu marit. Mare i filla passen tres mesos al monestir, fora de la clausura i amb el seu servei particular, fins que arriben a una entesa amb el marit de Joana Mateua, però aleshores ell ha de marxar de València a causa de la revolta de les Germanies. Un cop dins del monestir, Joana Mateua es posa malalta i se'n van a casa de la senyora de Tous. S'adona que si ella mor la seva filla corre perill, a causa de la Germania, i demana a les monges de Santa Caterina que l'acullin, en absència del seu pare, fins que arribi la seva tia, la comtessa de Palamós. Joana Mateua fa testament a València l'octubre de 1520 i constitueix hereva universal la seva única filla, Beatriu, de tretze anys. Si aquesta mor sense fills legítims vol que dels seus béns se'n faci dues parts: una per a Hipòlita i l'altra per al seu nebot Bernat de Requesens, senyor de Pantelleria. La senyora de Tous és l'encarregada de portar Beatriu al monestir. Un cop allí, la priora l'obliga a vestir els hàbits de novícia al·legant que no pot hostatjar una donzella sola i assegurant-li que quan la vingui a cercar la tia podrà anar-se'n sense problemes. Quan arriba el seu pare, la va a visitar. Ell no vol que estigui en el convent, perquè creu que les monges la retenen contra la pròpia voluntat. Intenta treure-la del monestir, per la força, amb l'ajut del lloctinent Diego Hurtado de Mendoza, però no ho aconsegueix perquè una monja que està a la porta li descobreix les intencions i avisa Beatriu "que no isqués, que son pare era a la porta, i veren una mula ab anganilles que tenien aparellada per a portar-se'n la dita Beatriu".

Hipòlita no sembla tenir cap pressa de viatjar a València per treure-la del monestir. Bo i al·legant la manca de seguretat a causa de la revolta de les Germanies, deixa passar el temps per veure si Beatriu canvia d'opinió i les monges, mentrestant, fan pres-

Retrat de Lluís de Requesens, marit d'Hipòlita Roís de Liori.

de l'educació de les dones de la petita burgesia, i també de les treballadores. L'any 1902 es va iniciar en la defensa de posicions feministes a les pàgines del setmanari *Juventut*. És autora de *Volves* i *Clixés* (1906), on penetra d'una forma

recixida en el món femení de la mitjana burgesia. Va denunciar el baix nivell educatiu que proporcionava l'educació religiosa del moment, contrària a conceptes com modernitat, científisme i racionalitat. Va dirigir la revista femenina

mensual *Feminal*, que es va publicar a Catalunya del 1907 al 1917 en forma de suplement d'*Il·lustració Catalana*. "D'aquella revista, se'n pot fer una lectura conservadora i tradicional, però alhora, du implícit un discurs feminis-

sió perquè es faci monja. Hipòlita està interessada a aconseguir que no surti del monestir perquè d'aquesta manera pot prendre possessió de la baronia, cosa que fa en nom de la seva filla Estefania, el juliol de 1534. Però les monges també tenen els seus plans: quedar-se elles la baronia com a dot aportat al monestir. Així li prometen que, si es fa monja, la lliuraran de les càrregues i dels càrrecs que li corresponen com a tal, entre elles la de llevar-se a matines, i li prometen la millor habitació i els millors vestits. També determinen que se li donin vint lliures de renda anual i que tingui una monja que la serveixi, i unes claus per entrar i sortir del monestir. Beatriu professa el 21 de desembre de 1521, després de cinc mesos d'estada al monestir.

Després de tretze anys de professió, durant els quals —segons les monges—, Beatriu es comporta com una monja obedient i devota, comencen els problemes. Un cop mort el seu pare, ella perd les esperances que ningú no la tregui del monestir i fa avisar d'amagat Hipòlita, que viatja a València. Després un cosí germà seu, Llätzer Margarit, intenta escalar el monestir, el 21 d'agost de 1534, de "nit a ora captada", per alliberar-la. A causa d'aquest fet la castiguen sense poder-se comunicar amb l'exterior, però Beatriu no es resigna i, aconsellada per alguns parents, decideix fer sentir la seva veu. A partir d'aleshores, les monges es queixen que contínuament ha de ser amonestada per la seva actitud, que és motiu d'escàndol entre les altres monges, però, malgrat tot, tenen molta paciència amb ella perquè no els interessa que les deixi. Hipòlita intenta que la traslladin a un monestir claustral d'on no pugui sortir mai més, al·legant que és un problema de consciència i no vol que la neboda es condemni, però els seus parents fan el possible perquè surti i es casí. Finalment, un cop morta Hipòlita, Beatriu aconsegueix penjar els hàbits i es casa amb el noble Gabriel Roges; reclama a Estefania el dret sobre la baronia, però no l'aconsegueix.

Són evidents, segons la documentació, la manca de vocació de Beatriu i els interessos creats per les diferents parts del plet, que volen apoderar-se del dot a qualsevol preu i que abusen de la joventut de la noia i de la nul·la capacitat de decisió que com a dona tenia. Es fa palès, doncs, que l'abús de poder no depèn del sexe sinó de l'actitud de qui posseeix aquest poder, en aquest cas les dones més fortes de l'època, aquelles socialment legitimades per fer sentir la seva veu: les vídues i les prioras, que en aquest cas no tenen cap remordiment a l'hora de blegar la més feble. *Laia de Ahumada*

DOCUMENTS INÈDITS

L'entrada al monestir.

Quan Beatriu entra de nit al monestir, amb tretze anys, òrfena de mare, la priora la porta al capítol i li diu:

—Ma filla, jo per monja vos he presa i així us he de donar lo hàbit, vós voleu ésser monja? —I ella mostrà estar aturada, llavós la priora li dix:— Ma filla, jo ja envií a desenganar a vostra mare que no us podia tenir ab hàbit secular, ni us podia rebre sinó per monja i així, si voleu aturar, haveu de pendre lo hàbit. —I llavós ella respòs dient:— Si jo prenc lo hàbit i ve ma tia la comtessa, per mi, si me vull anar ab ella, serà'm vergonya deixar lo hàbit? —I la priora li dix:— No, ma filla, que un any tenim de temps. —I llavós ella fou contenta de pendre lo hàbit i lo hi donaren, cantant los himnes i resos ab què'l solen donar, i fent tota la cerimònia acostumada.

"Item, per haver vist la priora les paraules que la dita sor Requesens havia dites al pendre de l'hàbit, per deixar-la millor del·liberar, no li volgué tallar los cabells, ni llevar-li unes manilles que portava als braços..."

Les concessions dintre del monestir.

"Que, per haver-se llevat lo vel, lo qual se llevà quinze dies ans de pascua i, amonestada per la dita priora, no'l se volgué tornar; fou forçat d'apartar-la de la conversació de les monges, per no causar escàndol i mal exemple entre elles i així ha tengut sa habitació en les cambres on vui està que són molt bones i de les millors del monestir.

"Per guardar la casa d'escàndels, vistes les coses que eren seguides i moltes menaces que'ls adversaris han fetes i fan de cada dia, i també perquè la dita sor Requesens, de sa condició, no vol estar a soles, se ordenà que dos monges dormissen ab ella, sens la que contínuament la serveix i està ab ella, perquè li és molt accepta.

"Perquè no és espedient que totes les monges, per raons ja dites, tinguen conversació ab sor Requesens, són elegides sis o set monges, que de dia, quant unes quants altres, li tenen companyia; i, moltes voltes que ella vol estar a soles en la cambra ab la què serveix, la deixen, salvo que, com vol passejar-se per casa, com és a l'hort o al porche, o allà on ella vol, alguna o algunes de les dites monges van ab ella."

(Els documents són extrets de l'Arxiu del Palau del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, lligall 92)

ta molt clar", segons observa la doctora Mary Nash (vegeu pàg. 44 i 45). I és que s'hi arriben a publicar fotografies de líders del sufragisme anglès més radical. "No s'hi afegia cap comentari al respecte, però allà hi eren", rebla.

No és casual, doncs, que Karr optés per distanciar-se del feminisme conservador català imperant. En aquesta línia, l'any 1917 va publicar a *Feminal* l'article "El vot de la dona", on es declara obertament sufragista.

Al mateix temps, advocarà per la superació dels tradicionalismes que feien girar la dona entorn de l'eix maternal i domèstic.

T. V. / E. S. / I. P. / L. C. / N. Z.